
CLÀSSICS VIGENTS

Visió binocular: grupalitat i subjecte¹

Revista Catalana de Psicoanàlisi, Vol. XXXVI/1

Pere Folch²

«Visió binocular» és un concepte bionià que descriu una manera de mobilitzar emocions i pensaments de forma que es puguin conjugar dos vèrtexs d'una mateixa experiència. No es pot dur a terme com un acte voluntari, sinó únicament des de l'estat «sense memòria ni desig». La visió binocular és

1. Treball presentat l'any 1997 en ocasió de l'acte d'homenatge a Bion, celebrat a Barcelona, amb el títol «Homenatge a Bion. Vigència teòrica i clínica del seu pensament». Recentment publicat a Folch, P. (2018) *La poesia de la paraula en psicoanàlisi*, vol. II. Barcelona, Monografies de Psicoanàlisi, Psicoteràpia i Salut Mental.

2. Pere Folch Mateu (1919-2013) va ser cofundador de la *Societat Espanyola de Psicoanàlisi* i de la *Revista Catalana de Psicoanàlisi*. La seva vida es va caracteritzar pel seu compromís amb la psicoanàlisi i amb la llengua catalana. Va contribuir a organitzar els primers estudis de *Psicoteràpia Psicoanalítica a la Institució Pública* (PIPP). Va escriure nombrosos articles, ara recollits a les seves obres completes, publicades en tres volums sota el títol general de *Pere Folch. La poesia de la paraula en psicoanàlisi* (Barcelona, Monografies de Psicoanàlisi, Psicoteràpia i Salut Mental, 2018). Es pot trobar la seva visió global de la psicoanàlisi i de la vida a l'entrevista que li va ser feta a *Temas de Psicoanálisis*, 1 gener 2011. <http://www.temasdepsicoanalisis.org/2010/12/31/entrevista-con-pere-folch-mateu-maestro-de-psicoanalistas/>

necessària per a la pràctica analítica de grup i individual i permet veure grupalitat i subjectalitat, que estan presents tant en el grup com en l'individu i que són dos aspectes del funcionament mental, part d'un ritme seqüencial com PS↔D.

Paraules clau: anàlisi de grup, assemblea d'objectes interns, barrera de contacte, Bion, sense memòria ni desig, supòsits bàsics, vèrtexs múltiples, visió binocular

Un homenatge inclou admiració i agraïment per un home i la seva obra: admiració per la seva capacitat creativa innovadora i per la bellesa del seu missatge; reconeixement quan allò que admirem s'inscriu a poc a poc en la nostra praxi i ens facilita la nostra tasca, tant a la vora del pacient com en la capacitat de comprendre l'experiència tinguda amb ell en el curs del procés terapèutic.

Molts de nosaltres estem afectats, si no impregnats, pel pensament de Bion, encara que l'hàgim incorporat i elaborat diferentment amb més o menys extensió, amb preferències i negligències pels leitmotius del seu ensenyament. L'objectiu d'aquesta taula rodona és d'exposar alguns d'aquests punts preferits d'una obra magna, comentar l'ús que n'hem pogut fer, i veure si amb aquest ús la podem portar enllà en un desenvolupament que està ja prefigurat en la potencialitat creativa del nostre autor.

El tema que jo voldria tractar avui és d'una extensió imprevisible en la dimensió teòrica i tècnica encara que estigui continguda, condensada, com tantes idees de Bion, en la simplicitat aparent d'una metàfora: la de *la visió binocular*, a practicar i a desenvolupar per a una millor proliferació dels continguts de l'experiència, dins i fora de la sessió.

La pràctica de la visió binocular no es pot dur a terme com un acte voluntari. No ens podem posar a pensar i a sentir deliberadament des de dues posicions mentals més o menys contraposades. Però si ens situem davant el pacient amb aquell estat mental recomanat de sense memòria ni desig, fomentem la mobilitat d'emocions i pensaments, i la seva confluència des de províncies més o menys distants del nostre món intern. Aquesta confluència és molt improbable quan la memòria i el desig seleccionen i, per així dir, especialitzen la ment en direccions poc flexibles.

Aquesta visió binocular suposa la conjugació de dos vèrtexs d'una mateixa experiència. Potser la forma més elemental d'aquesta conjugació és la convergència de realitat de fora i realitat de dintre, el punt de trobada de dintre i fora, d'allò que percebem de la realitat externa i allò que sentim que emergeix de dintre de nosaltres en forma d'apetència, rebuig, satisfacció o temença. Les qualitats percebudes del món extern van tan impregnades de qualitats intrínseques del subjecte que les copsa, que hom pot dir que l'una i

l'altra -realitat de fora i realitat de dintre- s'emmirallen recíprocament. D'aquesta manera una emoció sorgida de la interioritat, per a expressar-se ha de trobar una indumentària sensorial que la signifiqui; a la inversa, un impacte perceptiu o sensorial s'ha d'enllaçar amb el món de dintre a fi que adquireixi sentit.

A la situació clínica això s'expressaria dient que una emoció o una fantasia inconscient només poden viure's reflectides, transferides en una realitat externa. La contrapartida es dona quan constatem que el coneixement o la comprensió del que ens diu un pacient només pot assolir-se si l'observació del que fa i del que diu es combina amb la ressonància que en nosaltres promou, en la particular qualitat d'emocions que desvetlla.

Aquesta paradoxa que la interioritat s'hagi de conèixer a través de la seva conjugació transferencial amb la realitat externa i que la realitat externa s'ha de conèixer mirant endintre o sentint la ressonància que l'extern ha promogut dintre nostre, ha trobat diferents enunciats en psicoanàlisi. Aquest punt fecund de trobada entre fora i dintre, entre realitat psíquica inconscient i món de la percepció-consciència s'ha adscrit a aquesta àrea que des de Freud anomenem *preconscient* i que Bion, en la seva pròpia conceptualització, ha descrit com a *pantalla alfa*, barrera-contacte entre conscient i inconscient. Aquesta barrera no tan sols evita la confusió entre l'un i l'altre, sinó que per així dir permet *que l'un i l'altre es relacionin sense confondre's (barrera)* però sense dispersar-se (contacte). Podríem dir que la pantalla alfa permet una distància òptima en què conscient i inconscient, món de fora i món de dintre se signifiquen recíprocament. El resultat de *la visió binocular*, d'aquesta correlació de dintre i fora s'acosta bastant a les condicions per a la formació del símbol, és a dir a una distància òptima en què aquella significació recíproca pugui tenir lloc.

La metàfora de *la visió binocular*, tan emparentada amb la dels *vèrtexs múltiples*, s'aplica a fenòmens tan elementals com el reconeixement d'un objecte a partir de diferents sentits (proporcionant el sentit comú o la singularitat de l'objecte percebut a través de dos o més canals perceptius). S'aplica també a les complexes situacions clíniques. En efecte, l'experiència que el psicoanalista té de la sessió li ve donada per la seva doble condició de participant i d'observador. Participació i observació serien els dos vèrtexs mitjançant els quals s'originaria una visió binocular de la situació relacional amb el pacient.

La metàfora de la visió binocular per a facilitar les possibilitats cognitives d'una experiència al·ludeix al model geomètric o espacial de dos punts de vista però també a la qualitat inconscient dels dos vèrtexs, tal com es dona en la concreta imatge òptica composta inconscientment de la percepció visual dreta i esquerra. De la mateixa manera que la imatge visual única no permet de desxifrar-ne els components, és a dir les imatges parcials de l'ull dret i de l'esquerre, així també la representació d'una experiència no permet desxifrar

els elements exògens, perceptuals, dels elements endògens emocionals que s'han conjugat en el rendiment singular de la representació.

El model o la metàfora de la visió binocular cobra una actualitat clínica i tècnica quan pensem en la representació que, de l'experiència clínica, es pot fer el psicoanalista. És evident que aquesta representació dependrà de la capacitat de visió convergent de més d'un punt de vista o, en sentit negatiu, dels clivellaments que pertorbin la producció d'aquella convergència.

* * * *

En aquesta breu intervenció, jo voldria assenyalar una altra possibilitat, un imperatiu potser, de visió binocular, entre l'experiència terapèutica grupal i la individual clàssica, entre la ment grupal i la ment individual, entre el sector grupal-gregari i el sector individual de la personalitat, si no ens espanten els neologismes entre *grupalitat i subjectalitat*.

La pràctica de la psicoteràpia analítica del grup segons les directrius de Bion de comprendre els moviments del grup com un tot, ha permès un aprofundiment en la comprensió de la dinàmica de la ment individual. Les dues pràctiques -anàlisi individual i anàlisi grupal- s'han complementat i jo penso que s'han influït recíprocament. En particular els psicoanalistes que cultiven els dos mètodes, tenen ocasió de verificar les correspondències entre la treballosa convivència dels membres en la unitat del grup i la difícil subjectivació per part del pacient individual del conjunt de facetes del self i dels seus objectes. Aquestes facetes es tradueixen a la clínica en actualitzacions transferencials diferenciades i a vegades difícilment vinculables; fet que suposa un funcionalisme psíquic poc unitari tot i que el subjecte es pugui viure integrat a molts moments de la seva experiència.

D'altra banda els moviments clínics del grup, duts a terme per una sèrie d'individus que es troben en l'enquadrament de la teràpia grupal, es produeixen segons una dinàmica per a la comprensió de la qual fou necessària la genialitat de Bion. Va ser ell qui ens va mostrar que la manera de comprendre la concurrència d'aquestes vuit o deu persones, era concebre-les com formant part d'un conjunt, d'una entitat singular -el grup- que funciona com una ment poc o molt diferenciada en objectes i funcions, entre els quals s'estableixen moviments equiparables a aquells que construïm per a explicar-nos l'esdevenir-se d'una ment individual.

Bion, en aplicar-se a la investigació del grup, va descobrir en el moviment clínic de les sessions grupals un particular tipus d'interacció entre els seus membres que evocaven els moviments intrapsíquics, virtuals, entre diferents parts del Self i dels objectes interns del pacient individual.

Si el pacient individual és comprès en la interpretació com una pluralitat intrapsíquica en conflicte, la pluralitat d'individus en el grup és compresa com una individualitat mítica -el grup- que afronta els conflictes i angoixes amb particulars pautes defensives, tot el repertori de supòsits bàsics.

Pel que m'interessa plantejar, no entraré en precisions tècniques. N'hi ha prou amb assenyalar aquesta particular correspondència i correlacions encreuades entre la pluralitat de la ment de l'individu i la unitat amb què es configura l'esdevenir del grup en el *setting* i la tècnica de l'anàlisi grupal. Bion ens fa veure el contrast d'aquests dos ordres d'experiències: (a) la de l'individu inserit en la dinàmica d'un grup, i (b) les característiques grupals o tribals de la ment individual.

El grup es registra, en el seu funcionament, amb uns elements o membres que interactuen confonent-se, disgregant-se o atacant-se, moguts per ansietats cataclísmiques de fragmentació, de confusió, de desrealització. Aquestes ansietats reclamen puixants recursos i organitzacions defensives que Bion va descriure com assumpcions bàsiques del grup. Però, igual com passa en la ment del psicòtic, aquestes defenses són tan gravoses com les ansietats que les promouen; per això les assumpcions bàsiques no són mai reeixides i es van succeint en cicles repetitius. Ara bé, el grup no s'esgota en aquesta elementalitat sinó que és capaç, en una evolució satisfactòria, de funcionar sobre la base d'una cooperació dels individus que el componen.

En assenyalar aquesta distinció de grup de supòsits bàsics i grups de treball, coexistent amb sinèrgia, isolaments o col·lusió, Bion (1952) assenyala en el grup una diferenciació semblant a la que establirà uns anys més tard (1957) en el seu treball sobre diferenciació de la personalitat psicòtica de la no psicòtica. El grup de supòsits bàsics coincidiria en molts aspectes amb el funcionament de la ment psicòtica; al contrari, el grup de treball pot funcionar segons el model estructural de la ment adulta, la individualitat de la qual reposa en un ampli intercanvi dels seus diferents elements, quan priva entre ells un règim de distinció i de llibertat assembleària entre diferents parts del Self i els objectes interns (Klein, 1958).

La investigació continuada en psicoanàlisi individual, anàlisi grupal, anàlisis d'infants molt petits, observació sistemàtica de bebès, tractament de l'infant autista i estudis pre i postnatsals han fet pensar Bion en una vida protomenta o somatopsicòtica. Correspondria a formes molt incipients de vida mental, prèvies a la simbolització, al pensament significatiu, que es troben més a prop dels tropismes, de les valències, que d'una nítida representació i reconeixement de l'objecte i del self. Per a Bion fora un estat pròxim a certs aspectes de l'estadi del narcisisme primari, de Freud.

Aquests nivells de vida protomenta, tan vinculada a les experiències perinatals i als balbuceigs de la descoberta de l'objecte, no encaixarien amb els requeriments i les vicissituds de la individuació d'un capteniment

autòcton. La intolerància al reconeixement de la problemàtica individual, de la solitud existencial i al conflicte amb l'alteritat, portarien l'individu a emparar-se en una vida gregària, a una adaptació a les pautes dictades per un establiment, pels costums i per la cultura; unes pautes, limitades per un pensament tecnificat i operator (Meltzer, 1986; Marty, 1990) on naufragarien les difícils possibilitats com a individu. Les propostes a aquests motllos de vida fluctuarien a tenor dels supòsits bàsics vigents i s'expressarien també en respostes corporals d'adaptació, de disfunció o de somatosi letal. Bion ens porta a concebre el conjunt de la personalitat amb noves dimensions, amb diferenciacions que no s'expliciten plenament amb la coneguda distinció de part neuròtica i part psicòtica. Podríem contrastar-les com *grupalitat i subjectalitat de la ment* o, si es vol, sector tribal i sector individual. La construcció d'aquest model s'inspiraria en la conducta exhibida per personalitats narcisistes borderline que dramatitzarien en les seves accions externes la disjunció de la seva realitat psíquica; també en les formes estereotipades de normopatia (McDougall, 1989) (que s'han descrit, temps ha, en els pacients dits "psicosomàtics"), en els trets autístics que coexisteixen en capteniments i símptomes aparentment neuròtics. El trastorn del pensament, la seva elementalitat, el seu caràcter de manllevat, tecnificat per aprenentatge mimètic, sembla estar al servei d'una defensa primària que obvia l'atzarosa tasca de l'individu en un perdre's i un recuperar-se com a subjecte en la continuada experiència de sí mateix i dels altres.

Així doncs, aquesta *grupalitat i subjectalitat* seria present en tot individu, i el conjunt de la personalitat dependria de la particular vinculació entre l'una i l'altra, de la conjunció harmoniosa, de la confusió o de la disjunció extrema entre un i altre funcionalisme psíquic. En la primera, venturosa avinentesa, la grupalitat tindria un efecte constructiu sobre la individualitat: en canvi quan grupalitat i subjectalitat es confonen o es dissocien, l'individu no pot assumir-se com a subjecte del seu grup intern (self i objectes interns a nivells parcials i total), es comporta com un autor pirandellià que no pot donar seqüència ni coherència als personatges de la seva dramàtica interna. Ben al contrari, viu la pressió angoixant de la seva pròpia grupalitat i, incapaç de metabolitzar i significar aquesta angoixa i el dolor mental aclaparadors, s'inclina cap a relacions de complicitat amb altres individus en una versió simplificada dels propis conflictes negats; o s'empara en les ofertes que el grup social (espectacles esportius, bandes urbanes, sectes de qualsevol ideologia) li serveix en fórmules estereotipades de codis externs, els quals l'eximirien de la dura exigència de portar endavant la pròpia individualitat. El grup extern es faria càrrec de les ansietats més primitives i les socialitzaria, per exemple, amb els grups rivals, els quals justificarien la pròpia ansietat i destructivitat; o l'estalviarien per les proporcions idealitzades de la cultura d'un grup.

La comprensió del conjunt de la personalitat ha de tenir en compte aquest estat de coexistència dels dos sectors -grupals i subjectius. Això requereix pensar la vida representativa i fantasmàtica, d'una banda, i la relació externa d'objecte de l'altra, des dels dos vèrtexs de la individualitat i la grupalitat.

Tenir en compte els dos vèrtexs ha de permetre una visió binocular dels rendiments relacionals del funcionalisme psíquic i de les seves perturbacions.

Però, com s'assoleix aquesta conjugació de vèrtex tribal i vèrtex individual que ha de procurar la visió binocular desitjada? La vinculació de l'un i l'altre vèrtex s'ha d'aconseguir amb l'establiment de correspondències, d'isomorfismes, d'analogies entre ells dos. Així considerada, la consecució de la visió binocular suposa la creació d'una relació simbòlica entre un i altre vèrtex, en certa manera una relació transferencial, metafòrica, que acosta i coordina elements de dos sistemes -el grupal i el subjectiu- que abans de la construcció simbòlica quedaven isolats.

Quan l'analista del grup interpreta el conjunt de moviments que es donen a la sessió en una actitud que singularitza amb el nom de *grup*, assumeix de fet un paper, una funció que es desplega en tota personalitat mínimament integrada. Dit d'una altra manera: no es tracta de si, amb la nostra comprensió del grup, fem aquesta transposició de la ment de l'individu a una suposada ment grupal; el que vull dir és que el funcionalisme psíquic té unes formes de producció equiparables a la grupalitat i unes altres a la individualitat feta subjecte.

El lligam entre un i altre sector o model funcional de la ment s'ha explicat a vegades com una relació de continent-contingut entre parts molt primitives de la ment que, de tota manera, tenen un accés a l'expressió verbal; com si la part més evolucionada de l'individu tingués la gràcia de copsar els seus aspectes més primitius i formalitzar-los. E. Jaques (1970) pensa que en això rau la diferència entre el neuròtic i el psicòtic: el neuròtic fora capaç de fer-se càrrec i donar expressió en termes realistes a la part psicòtica. En la literatura més recent també es postula que formacions prototípiques de la realitat psíquica trobarien forma i expressió en somnis, els continguts dels quals correspondrien a una àrea mental preverbal, i que suposaria la simbolització del preverbal o protomental (Bion Talamo).

Grupalitat i subjectalitat no haurien de ser considerades com antitètiques ni tan sols com a moviments progressius o regressius de l'individu. Més aviat em sembla que podrien comprendre's com formant par d'un ritme seqüencial de la ment a l'estil de l'oscil·lació PS⇌D. L'individu sovint no s'adona d'aquest trànsit en la seva ment que s'inicia amb la successió d'escenaris, representacions figuratives dels altres i de les coses, representacions animades per l'actualitat del flux senso-perceptiu i que determinen a la vegada la selecció i la qualitat de la realitat percebuda. En aquest primer temps de la seqüència, l'individu és viscut pels seus propis continguts dramatitzats, està immers i escampat en els personatges del seu món intern. Però en un segon temps de la seqüència surt de la immersió, pren distància i es constitueix com a subjecte que s'explica i proclama com un corifeu del seu propi drama, allò que té lloc en ell i la seva presa de posició. L'estil de la grupalitat és el flux dramàtic dels escenaris onírics successius i simultanis que, forjats en l'inconscient, ingressen en els motllos del procés secundari en

un recitatiu o en una asseveració més o menys convulsiva. Aquesta recuperació del subjecte com a formulador de la seva pròpia dramàtica em sembla correspondre al segon moviment PS \leftrightarrow D, és a dir a la coordinació dels personatges de la dramàtica interna per la gràcia d'un o diferents fets seleccionats que donen coherència a les interaccions de la grupalitat. Això suposa que l'individu es retroba unitari com a subjecte del que en ell vibra i batega. El pensament dramatitzat és exuberant, expansiu, làbil en la seva mateixa acumulació d'imatges; en canvi la narrativa emmotllada en el discurs confereix una seqüència ordenada i més concisa a la informe qualitat d'uns escenaris on interactuen uns i altres continguts de la ment. La recuperació depressiva de la individualitat és el contrapunt sistòlic, consistent i compacte de la formació simbòlica en resposta a la proliferació laxa i dispersa del moviment PS de la grupalitat.

Aquesta oscil·lació del caràcter de la vivència -des de la immersió en els escenaris de la fantasia a la recuperació del subjecte en la doble qualitat de participant i d'observador- afecta també l'estil de la interpretació, tant la que es formula en la teràpia individual com en la teràpia de grup. La interpretació donada al pacient sovint trenca la seva narrativa i posa en relleu una dramàtica, és a dir aquella que protagonitzen pacient i analista en l'actualitat de la sessió.

En la teràpia de grup veiem amb més freqüència la transposició d'un estil dramàtic de comunicació per part dels diferents membres i recollit en forma discursiva pel terapeuta.

Veiem el grup com una ment carent del subjecte que la narra i narra el seu desenvolupament; el grup com uns actors o personatges sense el Jo-autor de la narrativa que els vinculi en una successió temporal coherent. Aquest jo subjecte té una doble relació amb l'escenari de la ment. Si d'una banda processa i transforma l'experiència interna des d'un llenguatge icònic, de representacions concretes en una descriptiva que dóna sentit a la dramàtica; d'altra banda aquest jo, aquest subjecte no pot viure instal·lat perpètuament en la seva discursiva i necessita d'uns personatges per a poder significar la variada gamma de sentiments i d'afectes que experimenta. És un autor en busca de personatges. El nivell d'angoixa determinarà si l'anada cap als altres és col·lusiva o, al contrari, cooperativa en benefici del grup de treball.

Veig el binomi *grupalitat-subjectivitat* com una sinèrgia pròxima, encara que no coincidint, de l'oscil·lació PS \leftrightarrow D, però seria com aquesta una alternança de dos moments necessaris i desitjables per a promoure una dinàmica profitosa per al desenvolupament.

En l'enquadrament de la teràpia de grup és evident que quan el terapeuta pot assumir la funció narrativa que descriu la dramàtica del grup, el seu recitatiu organitza i condensa la multiplicitat d'interaccions que s'han produït en el grup, i en fa subjecte col·lectiu que ell encarna en la interpretació. De fet,

l'analista en el *setting* clàssic individual se situa descrivint i reconstruint una dramàtica grupal de la ment de l'analitzat, velada pels clivellaments (*splittings*) i les denegacions. Aquesta reconstrucció suposa la visió binocular que s'ha d'obtenir conjuntant dos vèrtexs des dels quals considerem la situació amb l'analitzat. L'exemple de E. O'Shaughnessy (1983) conjuntant la seva visió del pacient des de H fins a K fora una mostra exemplar d'aquesta visió binocular.

Una altra mostra és el lligam que he tractat d'establir entre el vèrtex de la grupalitat i el de la subjectalitat amb les seves variants estilístiques de dramàtica i narrativa. Una bona part d'actuacions fora de la transferència, en el grup familiar o social, pot ser compresa com un col·lapse de la subjectalitat que troba refugi en la col·lusió del sector grupal de l'individu amb el grup factual que l'ajuda a drenar tensions internes.

Entre les grans aportacions de Bion a la psicoanàlisi he volgut assenyalar els conceptes de visió binocular aconseguida amb la integració de vèrtexs. Perquè això sigui possible, Bion ens ha assenyalat com a condició imprescindible la pràctica d'una atenció flotant, entesa com una llibertat il·limitada del pensament que ens permeti navegar entre porcions clivellades de la ment, pel «deslligat innumerable» que diria Carles Riba. Per això cal seguir aquesta difícil divisa de «sense memòria ni desig». El reconeixement a Bion i la gratitud que en aquest homenatge volem tributar-li deriva no sols de les ofertes tan suggerents dels seus conceptes i models. Arrenca de la seva remarcable sinceritat en expressar-nos les seves dificultats, com a analista en funcions, per seguir les seves pròpies divises tècniques; li agraïm finalment el seu encoratjament a caminar per la incertesa abans de poder construir el símbol a la sessió i de poder construir un cos de teoria que faci de la psicoanàlisi una ciència cada vegada més independent.

RESUMEN

«Visión binocular» es un concepto bioniano que describe una manera de movilizar emociones y pensamientos de forma que se puedan conjugar dos vértices de una misma experiencia. No se puede llevar a cabo como un acto voluntario, sino únicamente desde el estado «sin memoria ni deseo». La visión binocular es necesaria para la práctica analítica de grupo e individual y permite ver *grupalidad* y *sujetalidad*, que están presentes tanto en el grupo como en el individuo y que son dos aspectos del funcionamiento mental, parte de un ritmo secuencial como PS↔D.

Palabras clave: Bion, visión binocular, barrera de contacto, supuestos básicos, sin memoria ni deseo, análisis de grupo, vértices múltiples, asamblea de objetos internos

SUMMARY

«Binocular vision» is a Bionian concept that describes a way of mobilizing emotions and thoughts to connect two vertexes of the same experience. Binocular vision cannot be carried out as a voluntary act, but rather as a state «without memory or desire». Binocular vision is a requisite in the analytic practice with groups or with individuals. It affords the practitioner the possibility of seeing «groupality» or «subjectality» present in the group as well as in the individual, and which represent two aspects of mental functioning - a part of a sequential rhythm such as PS↔D.

Key words: Bion, binocular vision, without memory or desire, group analysis, contact barrier, multiples vertexes, assembly of internal objects, basic assumptions

BIBLIOGRAFIA

- BION, W.R. (1952). Group Dynamics: A Review. *Int. J. Psychoanal.*, 33, p. 235-247
 ----- (1957). Differentiation of the Psychotic from the Non-Psychotic Personalities. *Int. J. Psychoanal.*, 38, p. 266-275
- JAQUES, E. (1970). *Work, creativity and social justice*. Londres, Heinemann Educational
- KLEIN, M. (1958). On the Development of Mental Functioning. *Int. J. Psychoanal.*, 39, p. 84-90
- MARTY, P. (1990). *La psychosomatique de l'adulte*. París, PUF
- McDOUGALL, J. (1989). *Theatres of the Body: A Psychoanalytic Approach to Psychosomatic Illness*. Londres, Free Association Books
- MELTZER, D. et al. (1986). *Studies in Extended Metapsychology: Clinical Applications of Bion's Ideas*. Londres, Karnac Books. Versió cast., *Metapsicología ampliada*. Buenos Aires, Ed. Spatia, 1990
- O'SHAUGHNESSY, E. (1983). Words and working through. *Int. J. Psychoanal.*, 64, p. 281-289